

Προσωπικές διαστάσεις τοῦ Θείου κηρύγματος

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ*

1. Πρόλογος

Σήμερα πολλά ἀπὸ τὰ προφορικά ἢ γραπτὰ ἐκκλησιαστικά κηρύγματα παρουσιάζουν θρησκευτικές ἀλήθειες ἢ συνταγολόγια ἠθικῶν αἰτημάτων κατὰ τρόπο στυγνὸ καὶ ἐγκεφαλικό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀπουσιάζουν τὸ βιωματικὸ στοιχεῖο καὶ ὁ δυναμικὸς παλμὸς τῆς ζωντανῆς προσωπικῆς μέθεξης εἴτε τοῦ ἱεροκήρυκα, εἴτε τοῦ ἀκροατῆ ἢ ἀναγνώστη, εἴτε καὶ τῶν δύο στὴν κοινωνία τῶν προσώπων, ἢ ὁποῖα φθάνει στὴν κορύφωση μέσα στὰ πλαίσια τῆς λειτουργικῆς καὶ μυσταγωγικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ θεῖο κήρυγμα, ὅπως ἀκούεται ἢ γράφεται¹, πολὺ συχνὰ ἀγνοεῖ ἢ παραθεωρεῖ τὴν ἔννοια τοῦ προσώπου καὶ στερεῖται προσωπικοῦ χαρακτήρος. Τὴν υπόμνηση ἢ ἐπισήμανση τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων ἐπιδιώκει ἀκριβῶς τὸ ὑπὸ μορφὴ δοκιμίου παρὸν μικρὸ πόνημα, πού κατὰ πολὺ εὐσύνοπτον τρόπο –σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιτρεπτὴ σ' αὐτὸ οἰκονομία τοῦ χώρου μέσα στὸ ἀφιερωμένο στὸ θεῖο κήρυγμα εἰδικὸ παρὸν τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ «Θεολογία»– παρουσιάζεται κατωτέρω.

* Ὁ Εὐάγγελος Δ. Θεοδώρου εἶναι Ὁμότιμος Καθηγητὴς καὶ πρῶην Πρύτανης τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τακτικὸ Μέλος καὶ Ἐπίτιμος Συγκλητικὸς τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν καὶ Τεχνῶν.

1. Περὶ τῆς θεωρίας τοῦ κηρύγματος γενικῶς βλ., ἐκτὸς τῶν ἄλλων, δειγματοληπτικῶς τὰ ἑξῆς: ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ε.Δ., *Μαθήματα Ἐκκλησιαστικῆς Ρητορικῆς ἢ Ὀμιλητικῆς*, ἐν Ἀθήναις, 1983. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ Β., *Ρητορεία τῶν Ἑλλήνων Ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων*, ἐν Ἱεροσολύμοις, 1861. ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ Ι., *Τὸ κήρυγμα ὡς μονόλογος ἐν διαλόγῳ*, περ. «Γρηγόριος Παλαμᾶς», *Τὸ σύγχρονον κήρυγμα καὶ ἡ Ἐκκλησία*, Ἀθήναι, 1961. ΜΩΡΑΪΤΟΥ Δ., *Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κηρύγματος καὶ οἱ προσδιορίζοντες αὐτὸ παράγοντες*, ἐν Ἀθήναις, 1973. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Φ., *Ἐκκλησιαστικὴ Ρητορικὴ*, ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1888. ΤΡΕΜΠΕΛΑ Π., *Ὀμιλητικὴ ἢ θεωρία τοῦ κηρύγματος*, Ἀθήναι, 1928. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Ι., *Μαθήματα Ἐκκλησιαστικῆς Ρητορικῆς*, Θεσσαλονί-

2. Οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ἐννοίας τοῦ προσώπου²

Ἐνας θεολογικά καὶ φιλοσοφικά στοχαζόμενος παρατηρητῆς πρέπει νὰ διαπιστώνει ὅτι στὸ θεῖο κήρυγμα –χωρὶς εἰδικές φιλοσοφικές βλέψεις καὶ ἐπιδιώξεις καὶ μέσα σὲ πρακτικὰ πλαίσια– ἱκανοποιοῦνται κατ' ἄμεσο προσωπικὸ τρόπο τὰ θεμελιώδη δεοντολογικὰ αἰτήματα ποὺ ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴν ἐννοια τοῦ προσώπου, ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε μέσα στοὺς χριστιανικοὺς αἰῶνες. Στὴ διαμόρφωση αὐτὴ ἔπαιξε σημαντικὸ ρόλο ὁ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη ἐπηρεασμένος Βοήθιος (Boëthius, 480-526), κατὰ τὸν ὁποῖο τὸ πρόσωπο (persona) εἶναι «naturae rationalis individua substantia»^{2a}, δηλαδή ὀρισμένη σὲ χῶρο καὶ χρόνο αὐτοτελὴς ὄντοτητα (substantia), ὁ ὁποία ἔχει ξεχωριστὸν ἀτομικὸ χαρακτήρα καὶ διακρίνεται ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες ὀντότητες (individua) καὶ ἡ ὁποία ἐκ φύσεως ἔχει λογικὴ ἱκανότητα (naturae rationalis). Ἐπομένως τὸ πρόσωπο σημαίνει τὴν ἀτομικὴ ἐνότητα τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ λογικοῦ ὄντος, τὴν ἰδιαιτερότητα καὶ ἀτομικότητα ἐκάστου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ὡς αὐτοτελὲς ὄν ἔχει ἐλευθερία πρὸς αὐτοπροαίρετη αὐτοδιάθεση. Ὁ ὀρισμὸς τοῦ Boëthius τροφοδότησε τὴ σχολαστικὴ σκέψη τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη (Thomas de Aquino, 1226-1274)³ καὶ πολλῶν φιλοσόφων. Κατὰ τὸν Τζὸν Λόκ (John Locke) (1632-1704) λ.χ. τὸ πρόσωπο εἶναι «ἓνα σκεπτόμενο λογικὸ ὄν μὲ διάνοια καὶ συλλογισμούς, τὸ ὁποῖο δύναται νὰ κατανοεῖ τὴν ὑπαρξή του ὡς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του καὶ ὡς τὸ σκεπτόμενον ὄν, ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο σὲ διαφορετικούς χρόνους καὶ σὲ διαφορετικούς τόπους. Ἡ κατανόηση αὐτὴ γίνεται μὲ τὴν αὐτοσυνειδησία, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ χωρισθεῖ ἀπὸ τὸ σκέπτεσθαι καὶ ποὺ εἶναι οὐσιώδες στοιχεῖο τοῦ προσώπου»⁴. Παρόμοιες διατυπώσεις γίνονται

κη, ²1967. BRUNS H., *Unsere Verkündigung heute*, Wuppertal, 1959. FILTHAUT TH. - JUNGSMANN J.A., *Verkündigung und Glauben*, Freiburg Br., 1958. SCHWARTSCH A., *Praxis der Predigt*, Graz, 1986. MÜLLER K., *Homiletik*, Regensburg, 1994.

2. Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ προσώπου βλ. γενικὰ στὰ ἐξῆς: ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ε.Δ., «Ἄτομον» καὶ «Πρόσωπον» - «Ἄτομισμός» καὶ «Κανονισμός» (Ἀνάτυπο ἐκ τοῦ περ. «Ἐκκλησία»), Ἀθήναι, 1992. PARFIT D., *Reasons and Persons*, Oxford ⁴1989. GOODMAN M.F., (ἐκδ.), *What is a Person?* Clifton (N.Y.), 1988. KOBUSH TH., *Die Entdeckung der Person*, Darmstadt, ²1997.

2a. BOËTHIUS A.M.S., *De persona et duabus naturis in Christo contra Eutychen et Nestorius*, III, 84,86.

3. THOMAS DE AQUINO, *Summa Theologiae*, I, 40,1· πρβλ. I, 29,1.

4. LOCKE J., *An Essay Concerning Human Understanding* II, 27, § 9.

καὶ ἀπὸ τὸν Γκότφρητ Βίλελμ Λάιμπνιτς (Leibniz, 1646-1716)⁵. Καὶ ὁ Ἰμμά-
νουελ Κάντ (Kant, 1724-1804) τονίζει: «Ὅτι ὁ ἄνθρωπος στήν ἰδική του παρὰ-
σταση (αὐτοσυνειδησία) δύναται νὰ ἔχει τὸ Ἐγώ, αὐτὸ τὸν ἀννιψώνει κατ' ἄπει-
ρον τρόπο πάνω ἀπὸ ὅλα τὰ ζῶντα ὄντα πάνω στὴ γῆ. Ἔτσι εἶναι ἓνα πρόσω-
πο καὶ δυνάμει τῆς ἐνότητος τῆς συνείδησης σὲ ὅλες τὶς μεταβολές, ποὺ εἶναι
δυνατὸ νὰ τοῦ συμβοῦν, παραμένει ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο»⁶. Κατὰ τὸν Κάντ
τὸ ψυχολογικὸ πρόσωπο πρέπει νὰ συμπληρῶνεται ἀπὸ τὸ ἠθικὸ πρόσωπο, ποὺ
διαμορφώνεται μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς γνωστῆς καντιανῆς «κατηγορικῆς προ-
σταγῆς»⁷.

3. Συμπλήρωση καὶ ὀλοκλήρωση τῆς ἐννοίας τοῦ προσώπου⁸

Ὁ νοησιαρχικὸς ὀρισμὸς τοῦ προσώπου καὶ ἡ μορφολογικὴ καντιανὴ κατα-
νόηση αὐτοῦ συμπληρῶνεται σήμερα σὲ θεολογικὰ πλαίσια μὲ τὴν ἐπίδραση
τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τῆς Βυζαντινῆς Χριστιανικῆς
Φιλοσοφίας, τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῆς Περσοναλιστικῆς Φιλοσο-
φίας τῶν νεωτάτων χρόνων. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ὀδήγησαν τόσον ἡ δογ-
ματικὴ διδασκαλία περὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἢ προσώπων τοῦ Τριαδικοῦ
Θεοῦ, δηλ. περὶ τῶν τριῶν αἰδίων τρόπων τόσον τῆς ὑπαρξῆς Αὐτοῦ καθ'
Ἐαυτὸν καὶ τῆς ἐνδοτριαδικῆς ἀγαπητικῆς ἀλληλοπεριχώρησης καὶ κοινωνίας
τῶν τριῶν προσώπων, ὅσον καὶ τῆς ἐξ ἴσου ἀγαπητικῆς καὶ σωτηριώδους ἀτα-
ποκάλυψης αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἡ ὁποία συνετέλεσε στὸ νὰ προβάλ-
λεται ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξης «πρόσωπον» (= πρὸς + ὤψ), ποὺ ὑπενθυμίζει ὅτι
ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ, ἐκτὸς τῶν ἤδη μνημονευθέντων ἐμμόνων (= ἐν + μένειν)

5. LEIBNIZ, *Nouveaux Essais* § 9. KIRCHNER FR., MICHELIS M., HOFFMEISTER καὶ
REGENBOGEN A., *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*, Hamburg 1998, σ. 490.

6. KIRCHENER FR. κ.ά., ἐνθ' ἄνωτ.

7. Ἡ ἄποψη τοῦ Kant περὶ τῆς «κατηγορικῆς προστακτικῆς» («kategorischer Imperativ») εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ θεμέλια τῆς καντιανῆς «ἠθικῆς ἐνδείξεως» τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Θεοῦ: ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ε.Δ., *Τὸ ζήτημα τῶν ἐνδείξεων τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Συμβολὴ στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογικὴ Γνωσιολογία*, Ἀθήνα, 1992, σσ. 24-26.

8. Βλ. καὶ στὰ ἐξῆς: ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ε.Δ., «Ἄτομον καὶ Πρόσωπον», σ. 12 ἐξ. HENRICH D., *Die Trinität Gottes und der Begriff der Person*, ἐν: MARQUARD O., STIERLE K. (ἐκδ.), *Identität*, München, 1979, σσ. 612-620.

γνωρισμάτων αὐτῆς, ἔχει καὶ τὴν ὑπερβαίνουσα τὰ ἀτομικὰ ἀνθρώπινα ὄρια ἀγαπητικῆς τάσης καὶ σχέσης τοῦ Ἐγὼ πρὸς τὰ ἔξω, δηλ. πρὸς τὸ Σὺ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς τὴν ἑτερότητα τοῦ Σὺ ἐκάστου ἐκ τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων προσώπων. Σήμερα ἡ λέξις «πρόσωπον» εὐκαίρως - ἀκαίρως χρησιμοποιεῖται εὐρύτατα ὡς νεόκοπο νόμισμα, μάλιστα μὲ συχνὴ ἀντιγραφή ἢ χρησιμοποιεῖται εὐστοχα σὲ μερικὰ περσοναλιστικῆς ἢ προσωποκεντρικῆς κατεύθυνσης - μερικῆς φορῆς ὁμολογουμένως βαθυστόχαστα- θεολογικὰ δοκίμια.

Πάντως οἱ ἱεροκήρυκες καὶ γενικὰ οἱ θεολόγοι πρέπει νὰ εἶναι περισσότερον ἐπιφυλακτικοὶ καὶ προσεκτικοὶ στὸ ζήτημα τῆς χρήσης τῶν ἀνθρωποπαθῶν ἐκφράσεων γιὰ τὸ μυστήριο τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ νὰ ἀντιμετωπίζουν μὲ σύνεση τὸ ἐρημνευτικὸ πρόβλημα τῆς προβολῆς ἐκάστου ἀπὸ τὰ τρία «πρόσωπα» τοῦ ἑνὸς προσωπικοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἡ σύνεση εἶναι ἀναγκαία, διότι ὅταν καθιερώθηκε μὲ νέο περιεχόμενο ἡ χρῆσις τῆς λέξεως «πρόσωπον» στὴ Χριστιανικὴ Τριαδολογία, ἡ λέξις αὐτὴ σήμαινε τὸ πρόσθιο μέρος τῆς κεφαλῆς, τὴ μορφή, τὴν πρόσοψη ἢ φυσιογνωμία καὶ τὸ προσωπεῖο (τὴ μάσκα) τοῦ ἡθοιοιοῦ, ἢ ὅποια χαρακτηρίζει τὸ ρόλο του. Ἡ ἀποφατικὴ χρῆσις τῆς λέξεως στὴν Χριστιανικὴ Τριαδολογία δὲν πρέπει νὰ νοθεύεται μὲ καταφατικὰς ἐπισημάνσεις τῆς Ἀνθρωπολογίας ἢ τῶν θύραθεν περσοναλιστικῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, διότι στὴν περίπτωσι αὐτῇ τὸ δόγμα περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος ὑπάρχει κίνδυνος νὰ κατηγορηθεῖ ἀπὸ τοὺς κατὰ καιροὺς Σαβελλιανίζοντες γιὰ καθολίσθησι στὸν Τριθεϊσμὸ ἢ στὴν Νεοπλατωνικὴ Θεολογία. Ὁ κίνδυνος αὐτὸς εἶναι ἀναπόφευκτος, ἐὰν μέσα σὲ ἐπιτρεπτὰ καταφατικὰ πλαίσια δὲν εἶναι μὲ πατερικὰ κριτήρια σαφῶς ξεκαθαρισμένη ἡ ἐννοιολογικὴ σχέση τῶν τριῶν ὑποστάσεων τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Τὸ τριαδολογικὸ κήρυγμα πρέπει νὰ ἀποφεύγει τὸ ἀποφατικὸ «πῶς;» τῆς σχετικῆς ἀλληλοπεριχώρησης καὶ ἀλληλοσύνδεσης αὐτῶν καὶ νὰ περιορίζεται στὸ «τί;» τῶν συμβολικῶν ἢ ἀλληγορικῶν καταφατικῶν διατυπώσεων γιὰ τὰ τρία «πρόσωπα» τῆς Ἁγίας Τριάδος, πού ἀναφέρονται στὴν Ἁγία Γραφή, στὰ ἔργα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, στίς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ στὴν Ὁρθόδοξη Ὑμνολογία ἢ Εἰκονογραφία.

Τὸ ὀρθόδοξο κήρυγμα πρέπει κατ' ἐξοχὴν νὰ εἶναι προσωπικόν, ὅταν ἀναφέρεται στὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο, πού βλέπει τοὺς ἄλλους καὶ συγχρόνως βλέπεται ἀπὸ αὐτούς, ὅπως αὐτὸ διαλεγόμενον ἐμφανίζεται. Τὸ κήρυγμα πρέπει νὰ καθιστᾶ συνειδητόν, ὅτι τὸ πρόσωπον εἶναι ὁ καθρέπτης τῶν ἀτομικῶν σκέψεων, συναισθημάτων, βουλευτικῶν ἀποφάσεων καὶ ἐνεργειῶν, πού μποροῦν νὰ ἐναρμονίζον τὸν «κοινωνισμό» πρὸς τὸν «ἀτομισμὸ». Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε, ὅτι μέσα στὴν κοινωνικότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς δὲν

πρέπει να αναζητείται άλλοθι, για να χάνεται ο μοναδικός και αναντικατάστατος χαρακτήρας του ανθρώπινου προσωπικού Έγώ και της ήθικης ποιότητας και ευθύνης της συγκεκριμένης ατομικής ανθρώπινης ύπαρξης. Έπομένως δεν πρέπει με ξεξζητημένες παρασιωπήσεις ή συσκοτίσεις και συχνά κατά ψιττακίζοντα τρόπο να αντιπαρατάσσεται ή έννοια «πρόσωπον» προς την έννοια «άτομον»⁹. Ο άνθρωπος είναι συγχρόνως άτομο και πρόσωπο. Ο άγιος Ίωάννης ο Δαμασκηνός τονίζει, ότι «οί άγιοι Πατέρες υπόστασιν και πρόσωπον και άτομον τὸ αὐτὸ ἐκάλεσαν»¹⁰.

Είναι απαράδεκτο να αμφισβητείται, ότι η Έκκλησιαστική κοινωνικότητα δεν αίρει τὸ γεγονός, ότι ὁ καθέννας ἔχει κληθεῖ ὡς ἄτομο προσωπικά με τὸ ὄνομά του στην ἐκκλησιαστική «κοινωνία τῶν ἁγίων». Ἡ πίστη και ἡ ἔνταξη στην Ἐκκλησία δὲν σημαίνει ἀπόδραση ἀπὸ τὴν ατομική ευθύνη και προσφυγή στὸ γενικό, ἀνώνυμο και ἀπρόσωπο. Σὲ καμιά ἄλλη περίπτωση ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι τόσοσ ἀντὸς ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτὸς του, ὅσον εἶναι, ὅταν ἀντὸς ὡς ἄτομον εἶναι «ἐνώπιος ἐνωπίω» (Ἐξ. 33,11), ὅταν προσεύχεται στὸν Θεὸν ἢ ὅταν βρῖσκειται μπροστὰ στὸν ἐξομολόγο ἐκπρόσωπο τοῦ Θεοῦ και δὲν δύναται νὰ ἀντιπροσωπευθεῖ ἀπὸ ἄλλους ἀνθρώπους. Ἡ ατομική προσωπική συμμετοχή στην μυστηριακή κοινωνική ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας προφυλάσσει ἀπὸ τὴν σχηματοποίηση, τὴ μαζοποίηση, τὸν κολλεκτιβισμό και τὴν ἀπώλεια τοῦ ἰδιαίτερου ψυχολογικοῦ τύπου¹¹ τοῦ καθενός, για τὸν ὁποῖο τονίζεται στην Π.Δ.: «Ὡσπερ οὐχ ὅμοια πρόσωπα προσώποις, οὕτως οὐδὲ αἱ διάνοιαι τῶν ἀνθρώπων» (Παροιμ. 26,19).

Τὸ χριστιανικὸ κήρυγμα δὲν δρᾷ μαγικά και μαζικά, ἀλλ' ἀποβλέπει στην ατομικότητα και αὐτοπροαίρετη δεκτικότητα τοῦ καθενός. Δὲν ἰσοπεδώνει ὡς ὁδοστρωτήρας τὶς ψυχασωματικὲς ατομικὲς διαφορὲς. Ἡ εὐχαριστιακή σύναξη και κοινωνία και ἡ ἐκκλησιολογική ταυτότητα τῶν ἀκροατῶν ἢ ἀναγνωστῶν τοῦ κηρύγματος δὲν αἴρουν τὴν βεβαιότητα ὅτι «ὁ τῶν ἀνθρώπων ἕκαστος», ὅπως τονίζουν ὕμνοι τῆς Ἐκκλησίας, θὰ κριθεῖ ἰδιαίτερα ὡς ατομικότητα (ὡς μοναχός, ὡς ἱεράρχης ἢ ἱερεὺς, ὡς πλούσιος, ὡς πένης, ὡς πρεσβύτερος, ὡς νέ-

9. ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ε.Δ., *ἐνθ' ἀνωτ.*

10. ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ε.Δ., *Φαινομενολογία και Δεοντολογία τῆς Ἑλληνικῆς Θεολογίας στὸ λυκαυγὲς τῆς τρίτης χιλιετίας*, Ἀθήναι, 2006, σσ. 66-68.

11. ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ε.Δ., *Ἡ ποιικιλία τῶν ἀνθρωπίνων ψυχολογικῶν τύπων ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς* περ. «Ἐκκλησία», 1957, σσ. 17 ἔξ.

ος, ὡς ἔγγαμος, ὡς παρθένος, ὡς χήρα κ.λπ.) «καὶ λήφεται τὰ κατ' ἀξίαν τῶν πεπραγμένων»¹².

Ἰδιαίτερα ὁ ἱεροκήρυκας πρέπει νὰ ὑπενθυμίζει, ὅτι ἡ Εὐχαριστιακὴ Θεία Κοινωνία προϋποθέτει τὴ δεοντολογία τῆς προευχαριστιακῆς καὶ μετευχαριστιακῆς ἀτομικῆς προσωπικῆς ἠθικῆς, ποὺ δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται ἀπὸ τὸν συλλογικό-κοινωνικό χαρακτήρα τῆς θείας Εὐχαριστίας. «*Ἄς θυμηθοῦμε τοὺς κεραυνούς, ποὺ ἐξαπέλυεν ὁ ἱερός Χρυσόστομος ἐναντίον τῶν ἀναξίως προσερχομένων στὴν Θεία Κοινωνία. Ὁχι ὡς κολληκτιβιστικὲς μάξες, ἀλλ' ὡς ἄτομα ἔχουν κληθεῖ μὲ προσωπικὴ ἀνακαινισμένη ζωὴ νὰ εἶναι μέλη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ...*»¹³.

Σήμερα γιὰ τὸν «κατ' εἰκόνα» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ πλασθέντα ἄνθρωπο, ἐκτὸς τῶν λέξεων «ἄτομον», «πρόσωπον» χρησιμοποιοῦνται καὶ ἄλλοι ὄροι (λ.χ. «προσωπικότητα», «χαρακτήρας», «ψυχολογικὸς τύπος»). Πρόκειται γιὰ ἔννοιες ὄχι ἀλληλοαποκλειόμενες, ἀλλὰ ἀλληλοπεριχωρούμενες καὶ –ὑπὸ διαφορετικὲς ὀπτικὲς γωνίες– ἀλληλοσυμπληρούμενες.

Ἡ θύραθεν καὶ ἐξωχριστιανικὴ ὀρολογία δὲν εἶναι κατὰ σχέση αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ ἀντιχριστιανικὴ καὶ ἀντορθόδοξη. Κατὰ τὴν ἀπὸ τοὺς Ἀπ. Παῦλο καὶ ἅγιο Εἰρηναῖο προβαλλομένην «ἀνακεφαλαίωσιν» οὐρανίων καὶ ἐπιγείων, στὰ ἀνακεφαλαιούμενα ἐπίγεια περιλαμβάνονται καὶ οἱ ὑγιεῖς διατυπώσεις τῶν διαφόρων προσωποκρατικῶν ἐπιστημῶν. Μὲ τέτοιο πνεῦμα καὶ κριτήριον εἶναι δυνατὸ ἡ Θεολογία καὶ τὸ θ. κήρυγμα νὰ ἐντάσσουν στὶς διατυπώσεις τοὺς ἔννοιες καὶ αἰτήματα ἀπαλλαγμένα ἀπὸ ἀθεϊστικὲς ἢ ἀντορθόδοξες τάσεις. Ἡ ἔνταξη αὐτὴ εἶναι δυνατὸ νὰ γίνεται ἀνεπιφύλακτα ἀπὸ ἄποψη μορφολογικῆς ἢ εἰδολογικῆς ὀρολογίας, ἐνῶ ἀπὸ ἄποψη ὕλης ἢ περιοχομένου δύναται νὰ γίνῃ κατόπιν κριτικῆς, κατ' ἐκλογὴν καὶ σὲ μεγάλη σχετικὰ ἔκταση.

Μέσα στὰ προσωπικὰ πλαίσια τοῦ θείου κηρύγματος ἔχει ἰδιαίτερη θέση ὁ διαπροσωπικὸς διάλογος. Ἐφ' ὅσον τὸ νὰ ζεῖ κάποιος μὲ ἄλλους (τὸ *Mitsein*), κατὰ τὸν Μ. Heidegger, εἶναι θεμελιῶδες γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπινου προσωπικοῦ εἶναι· ἐφ' ὅσον κατὰ τὸν Κ. Jaspers ἡ ἐπικοινωνία (*Kommunikation*) εἶναι γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἀναγκαῖον μέσο αὐτοέκφρασης καὶ «αὐτοανοίγματος» (*Selbsterschliessung*), ὅπως μὲ διαφορετικὴ διατύπωση ἐπισημαίνει καὶ ὁ

12. ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ε.Δ., *Ἡ μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ἰσχύοντος Τριωδίου*, ἐν Ἀθήναις, 1958, σ. 151.

13. ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ε.Δ., *Ἐκκλησιολογικὲς διαστάσεις τῆς Εὐχαριστιακῆς Θεολογίας*. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περ. «Θεολογία» ἔτος 2010, τεῦχος 4, σσ. 45-75, Ἀθήνα, σ. 34.

Gabriel Marcel· ἐφ' ὅσον, ὅπως τονίζουν ὁ M. Buber, ὁ F. Ebner καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς «Φιλοσοφίας τῆς γλώσσας», τὸ «αὐτογίγνεσθαι» τοῦ ἀτομικοῦ ἐγὼ ἐπιτυγχάνεται ὄχι μὲ μονολογικὴ ἀτομικὴ πορεία, ἀλλὰ μὲ τὴν ὀλονέν ἀνανεούμενη δυναμικὴ προσωπικὴ διαλογικὴ σχέση τοῦ πρὸς ἄλλα προσωπικά «Σύ», κατανοοῦμε γιατί ὅ,τι εἶναι τὸ νερὸ γιὰ τὸ ψάρι ἢ ὁ ἀέρας γιὰ τὸ πουλί, αὐτὸ εἶναι γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὁ διὰ τοῦ λόγου πραγματοποιούμενος διάλογος, πού μὲ τὴ βοήθεια εἴτε τῆς γλώσσας καὶ τῶν ἀκουστικῶν ἢ ὀπτικῶν κυμάνσεων, εἴτε τῆς ἄμεσης ἐσωτερικῆς πνευματικῆς θείας καὶ μυστικῆς ἐμπειρίας δημιουργεῖ τὴν πνευματικὴ ἀλληλοδιείσδυση, συνάντηση καὶ ἀμοιβαία μέθεξι τῶν λογικῶν ὄντων, ὅπως, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τοῦ ἱεροκήρυκος καὶ τοῦ ἀκροατοῦ (ἢ καὶ ἀναγνώστου). Ὁ διάλογος αὐτὸς προβάλλεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐνδοτριαδικὴ διαλογικὴ σχέση τῶν τριῶν «προσώπων» τῆς Ἁγίας Τριάδος (Γεν. 1,26· 11,7 κ.λπ.)· ἀπὸ τὴ συνομιλία τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ αὐτὸν τὸν Διάβολο (Ἰώβ, 1, 7-12) καὶ ἀπὸ τὸ κήρυγμα τοῦ Κυρίου, πού ὑπονοεῖ, ὅτι ἡ αὐθεντία τοῦ Θεοῦ προϋποθέτει διαλογικὴ σχέση ἐπικοινωνίας καὶ ἐτοιμότητα πρὸς ἀβίαστη ὑπακοὴ στὸ θεῖο θέλημα ἢ ἀπόκρουση αὐτοῦ (Ματθ. 16,24· Μάρκ. 8,34, Λουκ. 9,23)¹⁴.

Τὰ ἔως τώρα θεωρητικῶς λεχθέντα, πού συμφωνοῦν μὲ σχετικὲς γνωστὲς ζωντανὲς περιγραφὰς τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, καθιστοῦν φανερόν, ὅτι, γιὰ νὰ ἔχει τὸ θεῖο κήρυγμα καρποφορία καὶ ἐπιθυμητὰ ἀποτελέσματα, πρέπει νὰ ὑπάρχει ἔντονο τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο τόσον στὸν ἀκροατὴ ἢ ἀναγνώστη, ὅσον καὶ στὸν ἱεροκήρυκα. Στὴ συνέχεια θὰ παρουσιάσουμε εὐσύνοπτα μερικὲς πτυχὲς τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ αἰτήματος.

4. Τὸ προσωπικὸ κήρυγμα ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ ἱεροκήρυκα^{14α}

Ἔνας ἀπὸ τοὺς τελευταίους λόγους τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητὲς του ἦταν ὁ λόγος «καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες» (Πράξ. 1,8). Ἡ μαρτυρία προϋποθέτει ἐσωτερικὴ πεποίθηση, προσωπικὰ βιώματα. Ὁ θεόπνευστος Ἰωάννης γράφει

14. ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ε.Δ., *Φαινομενολογία καὶ Δεοντολογία τῆς Ἑλληνικῆς Θεολογίας...*, σσ. 66-68.

14α. Βλ. καὶ στὰ ἔργα: MÜLLER K., STUBENRAUCH, *Geglaubt - Bedacht - Verkündet - Theologisches zu Predigen*, Regensburg 1997. KIESOV E.H., *Dielektisches Denken und Reden in der Predigt*, Berlin 1957.

στήν Α΄ Καθολική ἐπιστολή του: «Ὁ ἀκηκόαμεν, ὃ ἐωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν... ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν» (Α΄ Ἰωάν. 1, 1-3). Καὶ ὁ Ἄπ. Πέτρος σὺν τὸν κήρυγμά του κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς διακήρυξε: «Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες» (Πράξ. 2,32).

Ὁ διάκονος τοῦ κηρύγματος δὲν πρέπει νὰ κηρύττει γιὰ ἐπαγγελματικούς ἢ ἄλλους κοσμικούς σκοπούς, ἀλλὰ πρέπει μὲ ὅλες τὶς ψυχικὲς του δυνάμεις νὰ βιώνει αὐτά, ποὺ κηρύττει. Ὅπως εἶχε παρατηρήσει ὁ Nitsch, οἱ ἀρχαῖοι ρήτορες γινώριζαν, ὅτι δὲν δημιουργοῦσαν «οἱ κανόνες τῆς (ρητορικῆς) τέχνης τὸν ἰσχυρότερο πειστικὸ λόγον, ἀλλὰ προσωπικότητες, ποὺ ταυτίσθηκαν μὲ τὴν ἀλήθεια τοῦ θέματος, γιὰ τὸ ὅποιο μιλοῦσαν»¹⁵. Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Quintilianus εἶχαν ἐπισημάνει, ὅτι τὸ ἦθος τοῦ ρήτορος συντελεῖ πολὺ σὺν τὸ νὰ πείθει τοὺς ἀκροατές. Ὅπως προσέθετε σ' αὐτὰ ὁ Φίλιππος Παπαδόπουλος στὴν «Ἐκκλησιαστικὴ Ρητορικὴ» του, ὅποιος «θέλει νὰ πείσῃ τοὺς ἄλλους περὶ τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, ὀφείλει αὐτὸς πρῶτος ἐξ ἰδίας προσωπικῆς πείρας νὰ εἶναι ἐνδομύχως πεπεισμένος περὶ αὐτῆς, ὅτι Θεοῦ εἶναι σοφία καταναγάζουσα τὸν νοῦν καὶ Θεοῦ δυνάμεις ἀγιάζουσα τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου. Μόνον ὁ ἐκ τοῦ πληρώματος τῆς καρδίας αὐτοῦ λαλῶν, καὶ ἐὰν δὲν περικοσμοῦν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀκαδημαϊκοὶ τίτλοι, ἔχει τὴν θαυμαστὴν ἰκανότητα νὰ καταστράπτῃ καὶ κερανοῖ τὴν ἀπιστίαν, νὰ στηρίξῃ τὴν ἀσθενῆ πίστιν, νὰ ἐμπεδοῖ τὴν σαλευομένην, τὴν δὲ ἰσχυρὰν νὰ καθιστᾷ πανίσχυρον· ὁ ἄνευ ἐνδεμύχου θερμῆς καὶ ζώσης πίστεως λέγων, καὶ ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῇ καὶ τῶν ἀγγέλων καὶ εἰδῇ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν κατέχη, ἀέρα δέρει ὁ τάλας καὶ θαλαττοκοπεῖ καὶ εἰς πύθον ἀντλεῖ Δαναΐδων καὶ Σισύφου κυλινδεῖ λίθον καὶ γέγονε χαλκὸς ἡχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον»¹⁶.

Ὁ ἱεροκήρυξ, ποὺ δὲν ἔχει γευθεῖ τὶς θεῖες χάριτες καὶ δωρεές, ποὺ περιέχονται στοὺς ἐν Χριστῷ ἀναγεννηθέντες μοιάζει, κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ παρομοίωση τοῦ ἐπιφανοῦς ἀγγλοῦ ἱεροκήρυκα Spurgeon (1834-1892), πρὸς τυφλόν, ποὺ προσπαθεῖ νὰ περιγράψῃ τὸ φῶς καὶ τὰ χρώματα καὶ τοὺς νόμους τῆς ὄρασης, ἐνῶ ὁ ἴδιος ζεῖ σὺν σκοτάδι¹⁷. Ὁ ἴδιος διάκονος τοῦ θείου λόγου, ἀναφερόμενος στὸν ἱεροκήρυκα, στὸν ὅποιο ἡ ζωὴ δὲν εἶναι σύμφωνη πρὸς τὴν διδα-

15. NITZSCH, *Praktische Theologie*, 1860, σ. 34 ἐν ΤΡΕΜΠΕΛΑ Π., *Ὁμιλητικὴ*, σ. 184.

16. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Φ., *μν. ἔ.*, σσ. 143-144.

17. SPURGEON C.H., *Lectures to my students*, 1880, σ. 5, ἐν: ΤΡΕΜΠΕΛΑ Π., *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 185.

σκαλία του, παρομοιάζει αυτόν προς πλανόδιο έμπορο, πού φωνάζοντας διαφημίζει ένα «άποτελεσματικό» μέσο καταπολέμησης τής καταρροής και του βήχα, ενώ ο λόγος του διακόπτεται συνεχώς από βήχα και καταρροή¹⁸! 'Ο άγιος Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός στον «άπολογητικό» λόγο του περί «τῆς εἰς Πόντον φυγῆς» διακήρυξε με τούς γνωστούς επιγραμματικούς λόγους του: «Καθαροθῆναι δεῖ πρῶτον, εἶτα καθάραι· σοφισθῆναι καὶ οὕτω σοφίσαι· γενέσθαι φῶς καὶ φωτίσαι· ἐγγίσει Θεῶ καὶ προσαγαγεῖν ἄλλους· ἀγιασθῆναι καὶ ἀγιάσαι» (Κεφ. 79).

'Ο ιεροκήρυκας ποτέ δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖ τούς λόγους τοῦ Ἄπ. Παύλου πρὸς τὸν Τιμόθεο «σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστήσαι τῷ Θεῶ, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας» (Β' Τιμ. 2,15). Χαρακτηριστικοὶ εἶναι καὶ οἱ λόγοι τοῦ ἰδίου Ἀποστόλου: «Πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν» (Α' Κορ. 4,14)· «ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς» (αὐτόθι). «Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ μου, καθὼς καὶ γὼ Χριστοῦ» (Α' Κορ. 11,1).

Τὸ μυστικὸ τῆς συναρπαστικῆς εὐφράδειας τοῦ Χρυσοστόμου ἦταν τὸ ὅτι κατεῖχε τὴν «σιωπῶσαν εὐγλωττίαν τοῦ ἀγίου βίου»¹⁹. 'Ο Ἅγιος Γρηγόριος ὁ θεολόγος ἔλεγε γιὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον, ὅτι ὁ λόγος του ἐπιδροῦσε ὡς βροντή, διότι ὁ βίος του ἔλαμπεν ὡς ἀστραπή²⁰.

'Ο ιεροκήρυκας πρέπει νὰ ἐνισχύεται συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως ἀπὸ τὴ δαψιλῆ μελέτη τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἔργων τῶν μεγάλων Πατέρων, ἀπὸ τὴν προσευχή, ἀπὸ τὴ λειτουργικὴ καὶ μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ ἐγκυκλοπαιδικὰς μελέτες καὶ τὴ λογοτεχνία καὶ ἀπὸ τὴν κριτικὴ παρακολούθησιν τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτιστικῆς ζωῆς. Ἐτσι τὸ κήρυγμά του δὲν θὰ εἶναι μόνον «μαρτυρία» καὶ «ὁμολογία», ἀλλὰ θὰ ἔχει καὶ πλαστικὴ δύναμη, πού θὰ συντελεῖ σπὸ νὰ εἶναι πηγαῖο, αὐθόρμητο καὶ πρωτότυπο, χωρὶς νὰ διέπεται ἀπὸ πνευματικὴν στεριότητα καὶ μονομέρεια, περιοριζόμενο σὲ ἀποστήθισιν κηρυκτικῶν βοηθημάτων ἢ σὲ δουλικὴ ἐξάρτησιν ἀπὸ αὐτά, χωρὶς νὰ ἐμπλουτίζεται ἀπὸ προσωπικὰ βιώματα ἢ σκέψεις ἢ συναισθηματικὰς ἐκδηλώσεις ἢ ἐνδόμυχους παλμούς ἢ ἐντυπώσεις ἀπὸ τίς μελέτες του ἢ ἀπὸ τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτιστικὰ δρώμενα. 'Ο ιεροκήρυξ αὐτὸς κατοπτρεῖ ἀπὸ τὸ Χριστιανικὸ πνευματικὸ του περιοκόπιον κάθε τι πού βλέπει ἢ ἀκούει ἢ διαβάσει ἢ γνωρίζει καὶ ἔτσι

18. TIELICHE H., *Von geistigen Reden-Begegnung mit Spurgeon*, Stuttgart, 1961, σ. 100.

19. ΤΡΕΜΠΕΛΑ Π., *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 48.

20. Αὐτ., σσ. 44-45.

ἔχει στήν ὁμιλητική του φαρέτρα πλῆθος ζωντανῶν παραστάσεων, πού θετικά ἢ ἀρνητικά συναντῶνται πρὸς τὴν χριστιανική κοσμοθεωρία καὶ βιοθεωρία του καὶ πλουτίζουν τὸν λόγο του, παρέχοντας σ' αὐτὸν ποικιλία, δύναμη καὶ ἐποπτική διατύπωση.

Γενικά τὸ προσωπικὸ κήρυγμα ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ ἱεροκήρυκα πρέπει νὰ εἶναι βιωματική «Χριστοῦ εὐωδία τῷ Θεῷ» (Β' Κορ. 2,15), ὥστε κάθε ἀκροατῆς πού τὸ ἀκούει ἢ ἀναγνώστης πού τὸ διαβάζει σὲ ἔντυπο ἢ ἠλεκτρονικά, νὰ νοιώθει τὴν εὐωδία αὐτῆ καὶ νὰ διαλογίζεται τὸ ἐξῆς: «Αὐτά, πού ὁ ἱεροκήρυκας λέγει ἢ γράφει τὰ ζεῖ ὁ ἴδιος· εἶναι ἰδική του προσωπικὴ βιωματικὴ ἐμπειρία».

5. Τὸ προσωπικὸ κήρυγμα ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ ἀκροατῆ ἢ ἀναγνώστη²¹

Πότε τὸ κήρυγμα εἶναι προσωπικὸ ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ ἀκροατῆ ἢ τοῦ ἀναγνώστη; Εἶναι, ὅταν αὐτός, πού τὸ ἀκούει ἢ τὸ διαβάζει, διαλογίζεται: «Αὐτά, πού ὁ ἱεροκήρυκας λέγει ἢ γράφει τὰ ἔνοιωσα σὰν νὰ εἰπώθησαν ἢ γράφτηκαν γιὰ μένα. Μὲ ἀφοροῦν ἄμεσα καὶ ἔχουν σχέση μὲ τὴν ἰδική μου ζωὴ, σωτηρία καὶ εὐτυχία». Μὲ ἄλλες λέξεις, ὁ ἴδιος, ὅταν ἐρωτηθεῖ ἀπὸ κάποιον στοῦ σίτι του γιὰ ποιό θέμα μίλησε ἢ γράφει ὁ ἱεροκήρυκας, δὲν πρέπει νὰ ἀπαντήσει «τοὺς τὰ ἔψαλλε καλὰ καὶ τοὺς κατακεραύνωσε», ἀλλὰ πρέπει μὲ αὐτοκριτική νὰ πεῖ περίπου τὰ ἐξῆς: «Μᾶς εἶπεν (ἢ μᾶς γράφει), ὅτι ὁ καθένας ἀπὸ ἐμᾶς μόνο κοντὰ στὸν Χριστὸ θὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ θὰ βρεῖ τὴν πραγματικὴ χαρὰ καὶ εὐτυχία καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ νοιώσει τὸν Χριστὸ ὡς τὸν προσωπικὸ του Σωτῆρα καὶ Λυτρωτῆ. Δὲν μπορούμε νὰ εἴμαστε Χριστιανοί, ἐὰν δὲν περιθάλπουμε τὸν Χριστὸ στοῦ πρόσωπο τῶν πασχόντων ἀδελφῶν Του» κ.τ.τ.

Ἡ προσωπικὴ κινητοποίηση ἑνὸς ἐκάστου προϋποθέτει πρῶτα-πρῶτα τὴν προσαρμογὴ τοῦ κηρύγματος σὴν ἀντιληπτικὴ ἰκανότητα καὶ δεκτικότητα τῶν ἀκροατῶν (ἀναγνωστῶν). Γι' αὐτὸ ὁ Ἄπ. Παῦλος ἔγραφε: «Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα καὶ οὐ βροῶμα· οὐπω γὰρ ἠδύνασθε» (Α' Κορ. 3, 1-2).

21. Βλ. καὶ στὰ ἐξῆς: ALTMANN E., *Sprechen und Sprache im Kontaktgeschehen der Predigt*, Halle 1960. WELZIG W., *Predigt und Sozialwirklichkeit*, Amsterdam 1991.

Ἔπειτα τὸ κήρυγμα εἶναι καρποφορότερο, ὅταν ὁ ἱεροκέρυκας γνωρίζει τὸ ἀκροατήριον ἢ τοὺς ἀναγνώστες του καὶ προσπαθεῖ νὰ ἀφυπνίσει τὸ προσωπικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ καθενὸς ξεχωριστά. «Εἶναι λοιπὸν ἀναγκαῖο ὁ ἱεροκέρυκας νὰ ἔχη πείραν τοῦ κόσμου, πείραν τῶν συμβαινόντων ἐν ταῖς ἐστίαις τῶν οἰκογενειῶν, ἐν ταῖς ἀναστροφαῖς τῶν κοσμικῶν κύκλων, ἐν ταῖς ἀναστροφαῖς τῶν νέων καὶ νεανίδων, ἐν τοῖς κέντροις τῶν διαφόρων συγκεντρώσεων καὶ διασκεδάσεων, ἐν τοῖς ποικίλοις κύκλοις τῶν λογίων, τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀνωτέρας τάξεως, τοῦ ἐργατικοῦ κόσμου, τῶν σπόρτ, τῶν ἀθλητικῶν παιδιῶν καὶ παιγνίων κ.λπ.»²².

Ἀρίστη γνώση τῶν συμβαινόντων στὸν κόσμο παρουσιάζουν τὰ κηρύγματα τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι λ.χ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, περιγράφοντας τὸν ἐξεζητημένο στολισμὸ τῶν γυναικῶν, ἀναφέρει «ἐπιτρίμματα, ὑπογραφὰς ὀφθαλμῶν, διατεθρυμμένην βάδισιν, διακεκλασμένην φωνήν, ὄμμα ὑγρὸν καὶ πάσης πορνείας γέμον, περιέργον ἀναβολὴν τοῦ φέρουσ, τοῦ χιτωνίσκου, ζώνην περιγραφοτέραν, ὑποδήματα ἀπηρτισμένα...» (Migne Ἐ.Π. 62, 541-542).

Ὡς ἰδιαίτερος τονίζει ὁ προτεστάντης Wolfgang Trillhaas, ἰδιαίτερα πρέπει νὰ καλλιεργηθεῖ ἡ «Ποιμαντικὴ Ὀμιλητικὴ» (*Pastorale Homiletik*)²³, δηλ. ἡ Ὀμιλητικὴ, ποὺ ὑποβοηθεῖ τὸ κήρυγμα τοῦ ἱερέα τῆς ἐνορίας. Οἱ ἐφημέριοι κατ' ἐξοχὴν ὡς ποιμένες, ὅταν ἔχουν τὴν ὀρθὴ ἀντίληψη τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου σὲ καλὰ ὀργανωμένη ἐνορία, θὰ γνωρίζουν τὰ πνευματικὰ τοὺς τέκνα καὶ θὰ προσαρμόζουν τὸ κήρυγμά τους ἀνάλογα πρὸς τὶς ἀνάγκες αὐτῶν. Βέβαια εἶναι περιττὸ νὰ τονισθεῖ, ὅτι ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερη προσοχή, ὥστε νὰ μὴ προδίδεται μὲ τὸ κήρυγμα κάποιο μυστικὸ τῆς ἐξομολόγησιν ἢ νὰ μὴ στιγματίζεται συγκεκριμένο πρόσωπο τῆς ἐνορίας.

Ὁ προσωπικὸς χαρακτήρας τοῦ κηρύγματος συνίσταται κυρίως στὸ νὰ ἀφυπνίζεται ἕκαστος ἀκροατῆς μέσα στὰ ἄδυτα βάθη τῆς ψυχῆς του καὶ ὄχι στὸ νὰ γίνεται δημόσια ἐπίθεση ἐναντίον γνωστῶν προσώπων. Κάθε κηρυκτικὸς ἔλεγχος πρέπει νὰ στρέφεται ἐναντίον τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ κακοῦ, ὅπως καὶ ἀόριστα ἐναντίον τῶν φορέων αὐτοῦ, ὄχι κυρίως πρὸς στιγματισμὸ τους, ἀλλὰ πρὸς μυστικὴ πρόσκληση αὐτῶν στὴ μετάνοια καὶ ἐπιστροφή στὴν εὐθεῖα ὁδὸ. Ὅταν ὁ ἱερεὺς ἢ ἀρχιερεὺς ἱεροκέρυκας εἶναι προσεκτικὸς στὸ σημεῖο αὐτό,

22. ΤΡΕΜΠΕΛΑ Π., *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 184,189.

23. TRILLHAAS W., *Evangelische Predigtlehre*, München 1955, σσ. 162 ἔξ.

αὐτὸς εἶναι ὁ πλεόν κανονικὸς διάκονος τοῦ θείου κηρύγματος, ἐνῶ οἱ λαϊκοί, πού εἶναι δυνατὸ καὶ ἐπιθυμητὸ νὰ κηρύττουν μὲ ἄδεια τῶν Ἱεραρχῶν, χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία «κατ' οἰκονομίαν». Αὐτὸ μὲ κανένα τρόπο δὲν σημαίνει ὑποτίμηση τῶν λαϊκῶν ἱεροκηρύκων, πολλοὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρξαν ἢ καὶ τώρα εἶναι διαπρεπεῖς. Πάντως ὁ ἄξιος τῆς ἀποστολῆς του ἐφημέριος εἶναι ἐκεῖνος, πού (πρέπει νά) γνωρίζει καλύτερα τίς πνευματικὲς ἀνάγκες τοῦ ποιμνίου του.

Οἱ ἐλεγκτικοὶ ἢ ἐπιτιμητικοὶ λόγοι, πού στιγματίζουν διάφορες παρεκτροπές, εἶναι πολλὲς φορὲς ἀναγκαῖοι. Ὁ ἔλεγχος πρέπει νὰ γίνεται μὲ πνεῦμα δικαιοσύνης καὶ ἀπροσωποληψίας καὶ «μετὰ μετριότητος· φωνασκίαι καὶ κατακραυγαὶ οὐ μόνον οὐδόλως ὠφελοῦν, ἀλλὰ καὶ βλάπτουν. Ἐὰν ὁ ἱεροκήρυξ μεταχειρίζεται ἐπὶ τῶν τραυμάτων λίαν δραστήρια φάρμακα, οὐ μόνον δὲν θεραπεύει, ἀλλὰ καὶ ἐπανξάνει τὸ κακόν». Ἐπίσης ὁ ἔλεγχος πρέπει νὰ διεξάγεται ὄχι μὲ ἐχθρική διάθεση καὶ ὀργή, ἀλλὰ μὲ πολλὴν ἀγάπη, ἢ ὁποῖα ἀποβλέπει στὴν ἐπανόρθωση τῶν «πεπτωκότων»²⁴.

Τὸ θεῖο κήρυγμα, γιὰ νὰ ἔχει πλουσιώτερο προσωπικὸ στοιχεῖο, πρέπει ὁ ἱεροκήρυκας πάντοτε νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ὄχι μόνον τίς ἰδιαιτέρες συνθήκες, ὑπὸ τίς ὁποῖες τελοῦν τὸ ἀκροατήριον ἢ οἱ ἀναγνώστες του, ἀλλὰ καὶ τίς πανανθρώπινες ἀνάγκες, προδιαθέσεις καὶ ροπές, δηλαδὴ κάθε τι πού πάλλεται καὶ σκιρτᾷ μέσα σὲ κάθε ἀνθρώπινη καρδιά. Ἡ ἀναζήτηση τῆς ἀσφάλειας, τῆς χαρᾶς, τῆς εὐτυχίας, τῆς εἰρήνης· ἢ προσπάθεια πρὸς ὑπερνίκηση τῆς θλίψης καὶ τοῦ πόνου· οἱ παρορμήσεις ἀπὸ τὰ ἔνστικτα τῆς αὐτοσυντήρησης, τῆς διατήρησης τοῦ εἴδους· τὰ ἀξιολογικὰ σκιρτήματα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ τὰ δεοντολογικὰ μηνύματα τῶν διαφόρων ἀξιών (τοῦ Ἁγίου, τοῦ ἠθικοῦ Ἀγαθοῦ, τοῦ Ὁραίου, τῆς Ἀλήθειας, τῆς Ἀγάπης, τοῦ Δικαίου, τῆς Δύναμης, τῆς Βιολογικῆς ὑπαρξῆς καὶ τῆς Ὑλικοοικονομικῆς σφαιρίας)²⁵. Ὅλα τὰ πανανθρώπινα καὶ κοινὰ αὐτὰ στοιχεῖα παρέχουν στόν φωτισμένον ἱεροκήρυκα ἀφορμὲς γιὰ δημιουργία σημείων ἐπαφῆς μὲ τὴν ψυχὴ τοῦ καθενὸς ἀπὸ τοὺς ἀποδέκτες τῶν λόγων του πρὸς ἀναμόχλευση, ἀφύπνιση καὶ κινητοποίηση αὐτῆς σύμφωνα πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ κηρύγματος.

24. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Φ., μν. ἔ., σσ. 53-54.

25. Γενικὰ περὶ ἀξιών βλ. στὸ δοκίμιο: ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ε.Δ., *Οἱ ἀξίες ὡς θεμέλια τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ πολιτισμοῦ*, Ἀθήναι, 1986.

Τὸ κήρυγμα θὰ κινητοποιεῖ καλύτερα τοὺς ἀκροατές, ἐὰν εἶναι ἐπιμελημένο ὄχι μόνον στὸ περιεχόμενό του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄποψη εἰδολογική ἢ μορφολογική. Ἔστω ὡς παράδειγμα ἡ περιστατική χρῆση τοῦ β' προσώπου τῶν ρημάτων καὶ τῶν ἀντωνυμιῶν, ποὺ κάνουν τὸ λόγο περισσότερο δραστικὸ καὶ ἀφυπνιστικὸ. Ὁ Ἀπ. Πέτρος λ.χ. λέγει στοὺς Ἰουδαίους: «...τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε» (Πράξ. 2,36). Ὁ Ἀπ. Παῦλος, ὁμιλώντας προσωπικὰ στὸν Ἀγρίππα, χρησιμοποιεῖ β' ἐνικὸ πρόσωπο: «Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις; Οἶδα ὅτι πιστεύεις» (Πράξ. 26,27). Ὁ ἴδιος Ἀπόστολος, ἀπευθυνόμενος στοὺς Ἀθηναίους, λέγει: «Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ» (Πράξ. 17,22). Ὁ Μ. Βασίλειος χρησιμοποιώντας προσωπικὴ ἀντωνυμία καὶ ρήματα β' προσώπου, λέγει στὸν καθένα ἀπὸ τοὺς ἀσπλάγχχνους πλουσίους: «Τοῦ πεινῶντός ἐστι ὁ ἄρτος, ὃν σὺ κατέχεις, τοῦ γυμνητεύοντος τὸ ἱμάτιον, ὃ σὺ φυλάσσεις εἰς ἀποθήκας... Τί ἀποκριθήσῃ τῷ Κριτῇ ὁ τοὺς τοίχους κοσμῶν, τὸν δ' ἀδελφὸν ἀσχημονοῦντα περιορᾶς; ὁ κατασῆπων τὸν σῖτον, τοὺς πεινῶντας δ' οὐ τρέφεις;» (Migne Ἐ.Π. 31, 276-278).

Χαρακτηριστικῶς ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καλεῖ προσωπικὰ τὸν κάθε πιστὸ νὰ σκεφθεῖ προσωπικὰ γιὰ τὰ πνευματικὰ ἀποτελέσματα τῆς θ. Λειτουργίας: «Ἐνόησον οἷας ἀπολαύεις μυσταγωγίας ὁ μεμνημένος σὺ, μετὰ τίνων ἀναπέμεις τὸ μυστικὸν μέλος ἐκεῖνο, μετὰ τίνων βοᾷς τὸ “Τρισάγιον”. Δίδαξον τοὺς ἔξωθεν, ὅτι μετὰ τῶν Σεραφεῖμ ἐχόρευσας... Μνημόνευσον τοίνυν τῶν ἐνταῦθα λεγομένων, ἵν' ὅτε ἐξέλθῃς, καὶ ἐπιλάβηταί σου ὁ διάβολος..., ἀναμνησθεῖς τῆς ἐνταῦθα διδασκαλίας, δυναθῆς, ραδίως ἀποδύσασθαι τὰ ἄμματα τοῦ πονηροῦ...» (Migne Ἐ.Π. 51,179 ἐξ.).

Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι ἡ χρῆση τοῦ β' προσώπου τῶν ἀντωνυμιῶν ἢ τῶν ρημάτων δὲν πρέπει νὰ γίνεται κατὰ τρόπον ὑπερβολικὸ. Ἴδιως οἱ σχετικὰ νεαροὶ ἱεροκήρυκες δὲν εἶναι σκόπιμο νὰ χρησιμοποιοῦν συχνὰ ρήματα ἢ ἀντωνυμίες β' ἐνικοῦ προσώπου.

Τὸ κήρυγμα, ὅταν δὲν ἀπευθύνεται σὲ εἰδικοὺς κύκλους διανοουμένων, πρέπει νὰ ἀποφεύγει τὴ χρῆση ἐπιστημονικοῦ ἢ φιλοσοφικοῦ λόγου καὶ ἐπιστημονικῆς ὀρολογίας· νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ζωὴ καὶ νὰ γίνεται πρὸς χάριν τῆς ζωῆς· νὰ εἶναι πρακτικὸ ἀναφερόμενο στὶς πτυχές τοῦ καθημερινοῦ βίου· νὰ εἶναι πλαστικὸ καὶ νὰ χρησιμοποιεῖ ἄφθονο ἐποπτικὸ ὕλικό· νὰ μὴ τυρβάζει σὲ πολλὰ θέματα ἄσχετα μεταξὺ τους, ἀλλὰ νὰ ἀποτελεῖ ὀργανικὴ ὁλότητα, ποὺ δὲν διασπᾶ, ἀλλὰ συγκεντρώνει τὴν προσοχὴ τῶν ἀκροατῶν· νὰ χρησιμοποιεῖ γλῶσσα ἱεροπρεπῆ μὲν, ἀλλὰ καταληπτὴ ἀπὸ τὸν λαό· νὰ χρησιμοποιεῖ εἰκόνες ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν παραστάσεων (λ.χ. γεωργικῶν, ἐργατικῶν, βιομηχανικῶν,

τεχνολογικῶν) τῶν ἀκροατῶν κ.τ.τ. (Γιὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ κηρύγματος στὴ διά-
νοια ἢ στὸ συναίσθημα ἢ στὴ βούληση τῶν ἀκροατῶν, γιὰ τὰ ἐορτολογικὰ καὶ
περιστατικὰ κηρύγματα καὶ γιὰ τὸν σύγχρονο πρακτικὸ καὶ ἐποπτικὸ κηρυ-
κτικὸ λόγο, βλ. εἰδικὰ κεφάλαια στὸ ἔργο τοῦ γράφοντος: *Μαθήματα Ἐκκλη-
σιαστικῆς Ρητορικῆς ἢ Ὁμιλητικῆς*, σσ. 131-157).